

Sprawozdanie z IV Kongresu Badaczy Osiemnastego Wieku „Wiek osiemnasty od kuchni”, Toruń, 14–16 września 2022 r.

Na Wydziale Nauk Historycznych UMK w Toruniu 14–16 września 2022 r. odbył się IV Kongres Badaczy Osiemnastego Wieku: „Wiek osiemnasty od kuchni”.

Kongres został uroczystie otwarty przez Annę Grześkowiak-Krwawicz, ówczesną prezes Polskiego Towarzystwa Badań nad Wiekiem Osiemnastym, Stanisława Roszaka, dziekana Wydziału Nauk Historycznych UMK, oraz Piotra Sadkowskiego, prodziekana ds. kształcenia Wydziału Humanistycznego UMK.

Konferencja została podzielona na 10 sekcji tematycznych podanych poniżej.

1. Dyplomacja XVIII w. od kuchni.
2. Oświeceniowy świat dewiacji i anomalii – w literaturze tych czasów.
3. Kuchnia polityczna – kulisy funkcjonowania sejmów i sejmików w Rzeczypospolitej w XVIII w.
4. Buduarowe strategie. Między towarzyską konwersacją a polityczną rozgrywką.
5. Nieoczywiste przestrzenie polskiego oświecenia.
6. Medycyna, przyrodznawstwo oraz „wiedza o człowieku” w XVIII-wiecznej Rzeczypospolitej: ludzie – idee – dyskursy – praktyki od kuchni.
7. Polski wiek XVIII jako przedmiot badań porównawczych. Od studiów przypadków ku próbom syntezy.

8. Scena muzyczna od kuchni.
9. Rubieże stołu oświecenia – łupiny, łuski, obierki.
10. Poeci od kuchni – badania nad poezją.

Jako pierwsze wygłoszone zostały wykłady inauguracyjne mające za zadanie wprowadzić w tematykę kongresu, dotyczące zarówno kulinariów, życia towarzyskiego, jak i intelektualnego ludzi czasów oświecenia. Kongres rozpoczęło wystąpienie Jarosława Dumanowskiego (Toruń) pt. „Oświecenie od kuchni. Jedzenie, smak i wiedza XVIII wieku”. Następnie Teresa Kostkiewiczowa (Warszawa) wygłosiła prelekcję pt. „Człowiek (elit) oświecenia między kuchnią a salonem”. Na koniec Bogusław Dybaś (Toruń), Miłoś Źreznik (Warszawa) i Ewa Tomicka-Krumrey (Lipsk) zaprezentowali referat pt. „Między Prusami Królewskimi a Saksonią. Józef Aleksander Jabłonowski i jego »Societas«”.

Sesja popołudniowa pierwszego dnia składała się z trzech sekcji: 1, 4 i 10.

W ramach pierwszej sekcji wygłoszone zostały cztery referaty. Pierwszy z nich pt. „August II »ugotowany« – wokół problematyki projektów rozbiorowych czasów saskich na przykładzie roku 1732” został odczytany przez Urszulę Kosińską (Warszawa). Referentka na podstawie wielu własnych nowatorskich badań rozwinęła w nim tezę Jacka Staszewskiego o tym, że rzekomy plan Augusta II Mocnego na rozbiór Rzeczypospolitej z 1732 r. był w rzeczywistości pruską prowokacją, zwracając uwagę na równoczesność tej akcji dyplomatycznej z negocjowaniem tzw. traktatu Löwenwolde’a. Dorota Dukwicz (Warszawa) odniosła się z kolei do ostatniej przedrozbiorowej misji posła rosyjskiego Kaspra von Salderna do Warszawy (1771–1772). Następnie Jacek Kordel (Warszawa) wygłosił referat pt. „O dostęp do wiedzy i władzy. Relacje dyplomatyczne na dworze saskim w okresie regencji Franciszka Ksawerego i w pierwszych latach panowania Fryderyka Augusta III (1764–1779)”. Na koniec głos zabrała Ramunė Šmigelskytė-Stukienė (Wilno), która omówiła „Działalność misji dyplomatycznej w Hadze w latach 1791–1794 na podstawie korespondencji Augustyna Middletona”, wprowadzając słuchaczy w codzienność ludzi pracujących na rzecz tejże misji dyplomatycznej.

W tym samym czasie w ramach sekcji 4 toczyły się obrady dotyczące kobiecej roli w rozgrywkach towarzysko-politycznych. Bożena Popiołek (Kraków) przybliżyła gościom rolę plotek, które bardzo często były

rozpowszechniane na kobiecych dworach i salonach, w kształtowaniu się mentalności szlachty w czasach saskich. Jarosław Pietrzak (Kraków) ukazał sposób kształtowania się kariery politycznej średnioszlachcianki Konstancji z Niszczyckich Towiańskiej i mieszcзки Marianny Boudet. Urszula Kicińska (Kraków), skupiając się na postaci Konstancji Marianny z Potockich Szczukowej, ukazała z kolei od kuchni sposób prowadzenia przez nią spraw publicznych, a także zwróciła uwagę na jej męża Stanisława Antoniego, który przez całe życie wspierał żonę w aktywnościach publicznych. Panel zakończył referat Agnieszki Jakuboszczak (Poznań) poświęcony roli matczynych działań wokół małżeńskich rozgrywek XVIII w.

Jednocześnie toczący się panel 10 rozpoczęła Asta Vaškeliėnė (Wilno) z wystąpieniem dotyczącym XVIII-wiecznej łaćińskojęzycznej poezji okolicznościowej na Litwie, skupiając się na analizie tradycji i modyfikacji obecnych w tego typu literaturze. Następnie Roman Dąbrowski (Kraków) w referacie pt. „O estetycznej kuchni autorów późnooświeceniowych poematów” ukazał, jak poeci początku XIX w. budowali styl i świat przedstawiony w swoich utworach. Na koniec Agnieszka Baran (Warszawa) na podstawie analizy podręczników drugiej połowy XVIII w. opisała sposób prezentowania w nich poezji.

Pierwszy dzień obrad zakończył się wspólną kolacją.

Kolejny dzień konferencji rozpoczął się od sesji przedpołudniowej składającej się z sekcji 1, 2, 4, 5, 6 i 10.

W ramach sekcji 1 zostało wygłoszonych siedem referatów. Pierwszy z nich pt. „Sympatie i antypatie dyplomaty brytyjskiego George’a Woodwarda w czasie pobytu na warszawsko-drezdeńskiej placówce” zaprezentowała Barbara Krysztopa-Czupryńska (Olsztyn). Następnie Anna Penkała-Jastrzębska (Kraków) przedstawiła meandry kariery Tomasza Mogilnickiego, człowieka odgrywającego znaczącą rolę w prowadzeniu interesów zagranicznych Radziwiłłów. Kolejna prelekcja, dotycząca misji ks. Remigiusza Kossakowskiego w Paryżu na rzecz wileńskiego obserwatorium astronomicznego, przygotowana na podstawie korespondencji Kossakowskiego z Marcinem Poczobutem-Odlanickim i Andrzejem Strzeckim, została wygłoszona przez Regine Jakubėnas (Wilno). Małgorzata Grąbczewska (Warszawa) i Paulina Dąbrosz-Drewnowska (Szczecin) zaprezentowały referat pt. „Ludwik XVIII w Warszawie w raportach francuskiego szpie-

ga Galona Boyera”, omawiając pobyt zbiegłego z Francji króla w stolicy Rzeczypospolitej w latach 1801–1804. Następny referat autorstwa Rafała Waszczuka (Warszawa) przybliżył strukturę dyplomacji polskiej w Rzymie u schyłku panowania Augusta III i w pierwszych latach rządów Stanisława Augusta w świetle początków kariery Gaetana Ghigiottiego w Rzeczypospolitej (1760–1768). Paweł Zając OMI (Poznań) w czasie swojego wystąpienia pochylił się nad raportem kardynała Lorenzo Ganganellego z 1759 r., przygotowanego na zlecenie papieża Klemensa XIII, o rzekomych mordach rytualnych dokonywanych przez Żydów, dotycząc tym samym roli dyplomacji papieskiej w połowie XVIII w. przeciwdziałającej niebezpiecznym dla społeczności żydowskiej stereotypom rozpowszechnionym w ówczesnej Rzeczypospolitej. Na koniec Kazimierz Puchowski (Gdańsk) zaprezentował projekt kształcenia dyplomatów z 1792 r. autorstwa Tomasa Morskiego wyłożony w książce *Mysli o potrzebie i sposobach przysposobienia młodzieży do służby dyplomatycznej w Polsce*.

W ramach sekcji 2 ogłoszono sześć referatów. Pierwszy z nich pt. „Tabu seksualne i strategie jego przekraczania w poezji erotycznej i obscenicznej polskiego oświecenia” autorstwa Barbary Wolskiej (Łódź) zwracał uwagę na ważny, aczkolwiek niekiedy pomijany w badaniach nad oświeceniem nurt piśmiennictwa drugiej połowy XVIII w. Kolejny referat dotyczył znanego dzieła Jana Potockiego pt. *Rękopis znaleziony w Saragossie*. Wygłosiła go Krystyna Krawiec-Złotkowska (Słupsk). Referentka skupiła się na „czarnych” przestrzeniach obecnych w dziele Potockiego oraz ich znaczeniach. Następnie Danuta Künstler-Langner (Toruń) przedstawiła elementy makabrycznego świata poezji Józefa Baki na podstawie jego *Uwag rzeczy ostatecznych*, a Stanisław Świtlik (Lublin–Warszawa) ukazał podstawowe tendencje kształtujące XVIII-wieczną utopię literacką w odniesieniu do praktyk żywnościowych. Kolejne wystąpienie autorstwa Adama Kucharskiego (Toruń) obracało się w tematyce anomalii obecnych w przebiegu polskich podróży edukacyjnych XVIII w. i prezentowało najbardziej jaskrawe przypadki takich niepożądanych zdarzeń. Ostatni referat, przygotowany przez Annę Szmuc (Rzeszów), dotyczył zjawiska mesmeryzmu na Litwie w pierwszym 30-leciu XIX w., poruszanego we wspomnieniach i listach uczonych tamtych czasów.

W sekcji 4 wygłoszono sześć referatów. Rozpoczął ją Dariusz Rolnik (Katowice) wystąpieniem pt. „Kobiety w świecie »małej polityki« w czasach stanisławowskich”. Pod pojęciem „małej polityki” kryją się gry interesów rozgrywane na sejmikach prowincjonalnych. Referat zwrócił uwagę na wpływ na politykę kobiet niższego stanu społecznego niż magnatki. Następnie Ewa Danowska (Kraków) zaprezentowała postać Katarzyny Kossakowskiej z Potockich jako strażniczki interesów politycznych i gospodarczych, a Katarzyna Jagiełło-Jakubaszek (Warszawa) przybliżyła postać Urszuli z Zamoyskich Mniszkowej na tle wizyty króla Stanisława Augusta Poniatowskiego w Wiśniowcu w 1787 r. Kolejny referat, autorstwa Doroty Wiśniewskiej (Wrocław), dotyczył roli salonu w politycznej działalności kobiet na przykładzie Marii z Lubomirskich Radziwiłłowej. Następnie Agnieszka Słaby (Kraków) przedstawiła Annę Dobrogniewę z Jabłonowskich Lanckorońską jako bacznią komentatorkę życia salonowego w drugiej połowie XVIII w. Na koniec Paweł Ignaczak (Warszawa) scharakteryzował funkcje artystyczne, towarzyskie i buduarowe amatorskich dzieł polskich magnatek drugiej połowy XVIII w. W ramach kolejnej sekcji wygłoszono pięć referatów. Pierwszy z nich, autorstwa Klaudii Sochy (Kraków), dotyczył kwestii wielokulturowości Rzeczypospolitej oświeceniowej oraz używania na jej terenach czterech alfabetów i dwóch abdzadów. Następnie Katarzyna Chlewicka (Toruń) zaprezentowała projekt realizowany aktualnie i mający trwać do 2025 r. pt. „Leksykon prasy Prus Królewskich”. Paulina Podolska (Rzeszów) omówiła w swoim wystąpieniu słabo dotąd przebadane materiały skonfiskowane Ignacemu Szydłowskiemu, członkowi Towarzystwa Szubrawców. Wśród rzeczonych źródeł znalazło się sporo tych odnoszących się do jego działalności w tejże organizacji, na czym zwłaszcza skupiła się referentka. Kolejny prelegent, Stanisław Witecki (Kraków), wygłosił referat pt. „Geografia życia codziennego ks. Kazimierza Dziulińskiego w latach 1693–1701” na podstawie dziennika tegoż duchownego z lat 1693–1701 prowadzonego w niezwykle skrupulatny sposób. Ostatni referat, Aleksandry Norkowskiej (Bydgoszcz), nosił tytuł „(Nie)oczywiste dobro wspólne. Medium pisma w przestrzeni komunikacyjnej polskiego miasta czasów oświecenia”.

W jednocześnie odbywającej się sekcji 6 wygłoszono sześć referatów. Jakub Węglorz (Wrocław), opierając się na XVIII-wiecznych poradnikach medycznych, zaprezentował zmienność propagowanych wzorców zachowań

zdrowotnych i różne podejścia do zdrowia na przestrzeni stulecia. Odwołał się zwłaszcza do powolnego odchodzenia od prymatu teorii humoralnej oraz różnic i podobieństw propagowanych w poradnikach medycznych przeznaczonych dla różnych warstw społecznych. Piotr Paluchowski (Gdańsk) ukazał wartość wydawanej od 1741 r. w Gdańsku serii „Das itzt-lebende Dantzig...” (od 1764 r. „Das jetzt-lebende Dantzig...”) dla badań nad środowiskiem medycznym XVIII-wiecznego Gdańska. Bartłomiej Siek (Gdańsk) na przykładzie trzech gdańskich lekarzy z rodziny Kulmusów opisał mechanizmy praktykowania medycyny, kształcenia w jej zakresie oraz rodzinnej polityki zawodowej. Jarosław Kurkowski (Warszawa) na podstawie nieanalizowanych dotąd źródeł, szczególnie korespondencji Borchów z archiwum warklańskiego, przedstawił podróże i zainteresowania badawcze Michała Jana Borchy. Katarzyna Pękacka-Falkowska (Poznań) wystąpiła z referatem pt. „Między Gdańskiem a Londynem: wymiana informacji przyrodniczych w korespondencji prywatnej Johanna Philipa Breynę’a, Hansa Sloane’a, Williama Sherarda i Jamesa Petivera”. Małgorzata Pawłata (Łódź) omówiła koncepcje praktyki, zaniedbania w medycynie, przyrodoznawstwie i higienie polskiego oświecenia.

W ramach 10, ostatniej sekcji przedpołudniowej wygłoszono pięć referatów. Zhanna Nekrashevich-Karotkaja (Poznań) przygotowała temat z zakresu folkloru ludowego poświęcony opracowaniom piosenek ludowych w kulturze poetyckiej XVIII w. Antoni Czyż (Warszawa) przybliżył postać i twórczość poetki Antoniny Niemiryczowej. Bożena Mazurkowa (Katowice) zaprezentowała referat pt. „Warsztatowe wariacje Franciszka Dionizego Książnina w poetyckich odsłonach »Erotyków«”. Wojciech Kaliszewski (Warszawa) przedstawił postać poety Stanisława Trembeckiego, skupiając się na lenistwie jako czynniku hamującym płodną twórczość literacką tego utalentowanego poety. Krystyna Maksimowicz (Gdańsk–Elbląg) omówiła poezję okolicznościowo-polityczną tworzoną w reakcji na działalność biskupa wileńskiego Ignacego Massalskiego.

Sejsja popołudniowa obejmowała pięć sekcji: 3, 7, 8, 9 i 10.

Pierwsza z nich dotyczyła kuchni politycznej i składała się z sześciu referatów. Ewa Zielińska (Warszawa) przedstawiła sejm 1776 r. w świetle relacji rosyjskiego ambasadora Ottona Magnusa von Stackelberga. Andrei Mat-suk (Warszawa) omówił rolę narad szlachty przed sejmikami litewskimi

za panowania Augusta III. Monika Jusupović (Warszawa) na przykładzie sejmiku wileńskiego opisała metody tworzenia partii dworskiej na Litwie. Witold Filipczak (Łódź) poruszył temat kuluarowych działań podejmowanych na sejmikach lubelskich w latach 1782–1784. Kamil Jakimowicz (Lublin) zaprezentował referat pt. „Jak stronnicy Stanisława Augusta organizowali sejmik, czyli zabiegi wokół wyboru posłów województwa krakowskiego na sejm w 1786 roku”. Na koniec Magdalena Gawlik (Będzin) ukazała postać Józefa Wybickiego jako polityka czasów przedrozbiorowych, podejmującego tragiczną walkę o ratowanie ojczyzny.

Sekcję 7 rozpoczął Michał Zwierzykowski (Poznań) referatem pt. „Polskie drogi do budowy sprawnego państwa w XVIII wieku. Refleksje na temat przemian instytucji centralnych i terenowych Rzeczypospolitej na tle europejskich badań »oddolnego budowania państwa«”. Następnie Anna Grześkowiak-Krwawicz (Warszawa) przedstawiła rozważania na temat stosunku polskiej myśli politycznej do oświeceniowych teorii państwa. Katarzyna Kuras (Kraków) zaprezentowała wystąpienie pt. „Dwór polski i dwory europejskie w XVIII wieku. Od komparatystyki do *histoire croisée*”. Joanna Orzeł (Łódź) wygłosiła referat poświęcony pojmowaniu historii w XVIII w. przez erudytów i filozofów nie tylko w Rzeczypospolitej, lecz także we Francji i w Wielkiej Brytanii. Katarzyna Grzymała (Warszawa) przygotowała wystąpienie pt. „Stan natury i sarmacka nostalgia. Adama Wawrzeńca Rzewuskiego Kasztelana Witebskiego *O Formie Rządu republikańskiego Myśli w świetle dzieł Jana Jakuba Rousseau*”. Na koniec Magdalena Górka (Warszawa) wypowiedziała się na temat inskrypcji w piśmiennictwie oraz kulturze materialnej w XVIII w. jako odzwierciedleniu przemian estetycznych i kulturowych epoki.

Sekcja 8 składała się z sześciu referatów. Trzy pierwsze dotyczyły kolejno Wojciecha Bogusławskiego i baletu, a następnie muzyczności w jego teatrze oraz obecności i nieobecności recytatywu na scenie operowej Bogusławskiego. Wygłosili je kolejno Marek Dębowski (Kraków), Agnieszka Kozyra (Łódź) i Jakub Chachulski (Warszawa). Anna Petlak (Łódź) omówiła nieznaną dotąd „operę tragiczną” *Polusia, córka Kołodzieja...* Wincentego Ignacego Marewicza. Irena Bienkowska (Warszawa) zaprezentowała ciekawe przedsięwzięcie naukowe mające na celu przygotowanie *Słownika muzyków Rzeczypospolitej XVIII wieku*. Referentka szczególnie dużo miejsca

poświęciła omówieniu pierwszego operowego dzieła w języku polskim Michała Kazimierza Ogińskiego *Filozof zmieniony*. Na koniec Jolanta Dygul (Warszawa) zaprezentowała wyniki badań nad metateatralnymi librettami Carla Goldoniego w kontekście XVIII-wiecznego weneckiego teatru muzycznego, uwzględniając zwłaszcza status autora w tym środowisku.

W ramach sekcji 9 wygłoszono trzy referaty. Paweł Matyaszewski (Lublin) przygotował wystąpienie o intrygująco brzmiącym tytule *Arsace i Ismenia* Monteskiusza: obierki *Listów perskich* czy propozycja nowego menu?”. Referent przedstawił w nim refleksję na temat zapomnianej i niewydanej za życia autora powieści *Arsace i Ismenia* oraz jej wartości w twórczości Monteskiusza na tle *Listów perskich*. Janusz Ryba (Katowice) przybliżył świat kulinariów obecny w powieści Jana Potockiego *Rękopis znaleziony w Saragossie*. Izabella Zatorska (Warszawa) zaprezentowała referat pt. „Spod stołu oświecenia: *Koty* Moncrifa z roku 1727 przeczytane Monteskiuszem z roku 1721”.

Sekcja 10 w sesji popołudniowej składała się z czterech referatów. Patrycja Bąkowska (Poznań) wystąpiła z referatem pt. „Przydatność formuły »życie i twórczość« w badaniach nad literaturą polskiego oświecenia – casus Cypriana Godebskiego”. Katarzyna Żmuda-Trzebiatowska (Gdańsk) na podstawie mów żałobnych, pochwał, wspomnień i kazań wygłoszonych na pogrzebie Tadeusza Czackiego omówiła różne reakcje na jego śmierć. Paweł Pluta (Wrocław) zajął słuchaczy tematem uczestnictwa Józefa Maksymiliana Ossolińskiego w gremiach literackich, naukowych i kulturalnych XVIII w. i początkach XIX w. Tomasz Chachulski (Warszawa) zaprezentował wystąpienie pt. „Franciszek Dionizy Kniaźnin, *Wiersze* 1783 – problemy warsztatowe, czyli o strofice, parach rymowych i innych rozwiązaniach z zakresu poetyki”.

Drugi dzień obrad zakończył się walnym zebraniem sprawozdawczo-wyborczym Polskiego Towarzystwa Badań nad Wiekiem Osiemnastym, a następnie uroczystą kolacją.

W ostatnim dniu konferencji przedstawiono referaty z sekcji 7, 8 i 9.

W ramach sekcji 7 wygłoszono trzy referaty. Michał Bajer (Szczecin) przygotował wystąpienie będące próbą wskazania miejsca ujęć porównawczych we współczesnych badaniach nad literaturą XVIII w., skupiając się na komparatyście oraz przekładoznawstwie. Piotr Ugniewski (Warszawa) zaprezentował działania propagandowe króla Stanisława Augusta od kuch-

ni, odwołując się zwłaszcza do motywów lasu i młynarza związanych z zamachem konfederatów barskich na króla z 1771 r. Marcin Cieński (Wrocław) wygłosił referat pt. „Literatura polskiego oświecenia w perspektywie europejskiej. Stan i perspektywy badań”.

Odbywająca się jednocześnie sekcja 8 składała się z czterech wystąpień. Aneta Markuszevska (Warszawa), Anna Ryszka-Komarnicka (Warszawa) i Sonia Rzepka (Warszawa) omówiły założenia oraz osiągnięcia badawcze polsko-niemieckiego projektu „PASTICCIO. Ways od Arranging Attractive Operas” trwającego w latach 2018–2020. Następnie Aneta Markuszevska zaprezentowała referat poświęcony wybranemu operowemu pasticcio *Siface* autorstwa Giuseppe Sellitta. Anna Ryszka-Komarnicka z kolei na przykładzie recepcji opery *Venceslao* do libretta Apostola Zena podjęła się refleksji nad pytaniem o wartość artystyczną pasticcio. Na koniec Aleksandra Kajdańska (Warszawa) wystąpiła z referatem pt. „*Bon air, grâce modeste* – Gottfried Taubert i jego instrukcje na temat etykiety i tańca w XVIII wieku”.

Ostatnie dwa referaty zostały wygłoszone w ramach sekcji 9. Pierwszy z nich, autorstwa Małgorzaty Sokołowicz (Warszawa), opierał się na zapomnianym diariuszu podróży ks. Józefa Drohojewskiego do Ziemi Świętej i jego obrazie Egiptu, który tam zawarł. Następnie Tomasz Wysłobocki (Wrocław) omówił wpływ sztuk napisanych przez Woltera na scenę teatralną doby rewolucji francuskiej.

Po przerwie odbyło się podsumowanie obrad, a potem dyskusja panelowa pt. „Dokąd zmierza wiek osiemnasty?” prowadzona przez Danutę Kowalewską i Stanisława Roszaka. Wprowadzenie do dyskusji dali Teresa Kostkiewiczowa, Jerzy Dygdała oraz François Rosset.

Dyskusje po wygłoszeniu wszystkich referatów w ramach każdej sekcji, jak również dyskusja panelowa wieńcząca konferencję były okazją do pogłębienia refleksji zaprezentowanych w referatach oraz skonfrontowania różnych punktów widzenia. Kongres stanowił zarówno dla badaczy XVIII wieku, jak i słuchaczy nie lada gratkę intelektualną, dającą okazję do poszerzenia wiedzy na temat oświecenia.

Paula Magdalena Wydziałkowska-Stawiska (Toruń)

ORCID: 0000-0002-7606-2625